

והא, והרי אמרת, אין הקדוש ברוך הוא בא בטרוניא עם בריותיו, ולמה בא עליהם עתה בכח ובעלילה?

ומתריצין: אין זו טרוניא, משום דישראל בעולם הזה נמי, זימני לפעמים קורה דמשכא להו תקופת תמוז נמשכת להם ג-ב בתקופת תמוז, דהיינו ימי החום, עד חגא, חג הסוכות, והוי להו ישיבת הסוכה צערא, ובכל זאת מקיימין מצות סוכה.

ומקשינן: וכי מקיימים ישראל מצות ישיבת סוכה בימי החום כשהחמה קודרת?

והאמר רבא, מי שהוא מצטער — פטור מן הפוכה. וגם בני ישראל יוצאים מן הסוכה מפני החום?

ומתריצין: חילוק גדול יש בין בני ישראל לאומות העולם. כי אדם מישראל, נהי על אף דפטור המצטער מן הסוכה, ויוצא ממנה, אבל בעוטי מי מבטטי, האם בועטים ישראל ומזלזלים ורוצים להשליך ולהתנתק מהמצוות?! אדרבה, הם יוצאים בצער (13)

משום דלית שאין בה חסרון כים, אין הוצאה כספית בקיומה. (11)

מיד כשאומר להם הקב"ה כן, כל אחד ואחד מבני האומות נוטל עצים, והולך ועושה סוכה בראש גגו שכך היה מנהגם.

והקב"ה ברוך הוא מקדיר עליהם את החמה, כלומר, בכח חום גדול, כמו חום השמש בתקופת תמוז, שהיא תקופת החום. וכל אחד ואחד מבעט בסוכתו, ויוצא ממנה.

ונדרש ממה שנאמר [תהלים ב], "למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק. יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו". ומזמור זה נאמר על יום הדין לעתיד לבוא.

ונאמר שם שהגוים והלאומים אומרים, "ננתקה את מוסרותימו, ונשליכה ממנו עבותימו" — ה"מוסרות" וה"עבות" שהגוים מנתקים ומשליכים, הם מצות סוכה (12) שבועטים ויוצאים ביום הדין.

ותמהינן: וכי הקב"ה מקדיר עליהם את החמה?! —

ומילה — יש בה צער. ואילו סוכה — שקולה כנגד כל המצוות והיא גם מצוה קלה.

12. כתב המהרש"א: ה"מוסרות" רומזים לחבלים שקושרים בהם דפנות הסוכה, וה"עבות" הם עצים עבותים הנעשים לסכך, כמו שנאמר בספר נחמיה [ח]: "ועלי עץ עבות לעשות סכך ככתוב".

13. כמו שכתב הרמ"א [אורח חיים סימן תרל"ט סעיף ז]: "וכשיוצא מן הסוכה מכח גשמים — אל יבעט ויצא, אלא יצא כנכנע, כעבד שמוזג כוס לרבו ושפכו על פניו".

מדת הדין, שהאומות יקבלו שכר גם בעולם הזה וגם בעולם הבא, ואילו בני ישראל יקבלו את השכר רק בעולם הבא.

11. ומבאר התורת חיים, אף שישנן כמה מצוות שאין בהם חסרון כים, בכל זאת רצה לתת להם מצות סוכה, כיון שהיא שקולה כנגד כל המצוות, "לפי שהם רוצים לקבל שכר על כל המצוות — כישראל".

ואף שמצוות שבת ציצית ומילה, גם שקולים כנגד כל המצוות, מכל מקום בהם יש חסרון כים, שבת — שבייתה ממלאכה, ציצית — דמי תכלת יקרים ויש טורח גדול לחזור אחריה,

לעתיד לבוא?! —

והא תניא הרי שנינו: אין מקבלים גרים לימות המשיח [ונדרש ממה שאמר הנביא ישעיה [נד]: "מי גר אתך עליך יפול". כלומר, רק מי שגר עם בני ישראל בעת גלותם, הוא זה שיפול ויצטרף אליהם בעת גאולתם ופדות נפשם. כי שאר הגרים, אינם מתגיירים מתוך הכרת דעת האמת, אלא מפני רצונם לקבל שכר בתוך בני ישראל].

כיוצא בו מצאנו, שלא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה, בעת שבית ישראל היו שלווים על אדמתם, איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו.

ומתרצינן: אכן, אנו אין מקבלים אותם — אלא שנעשו גרים גרורים, שהם מתגיירים מאליהן, ובאים להתגייר בראותם גדלותם של ישראל (14).

וממשיך רבי יוסי מאמרו: לעתיד לבוא באין עובדי כוכבים ומתגיירין, ומניחין תפילין בראשיהן, תפילין בזרועותיהם, ציצית בכנפיהם, מזוזה בפתחיהם.

כיון שרואים מלחמת גוג ומגוג שניבא עליה הנביא יחזקאל [פרק לח] שיבואו לארץ

ואילו אומות העולם בועטים במצוה היחידה שניתנה להם, ואינם עומדים בנסיון אפילו שעה אחת.

מיד שעושים כן אומות העולם — הקדוש ברוך הוא יושב ומשחק עליהם, כביכול —

שנאמר [שם] במזמור ההוא, "יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו", על זכיית בני ישראל בדין.

אמר רבי יצחק: אין שחוק לפני הקדוש ברוך הוא — אלא אותו היום בלבד.

עד כאן מאמרו של רבי חנינא בר פפא ואיתימא רבי שמלאי, בתאור יום הדין לעתיד לבוא.

איכא יש מהתלמידים, דמתני ששנו להא מאמר דרבי יצחק "אין שחוק לפני הקדוש ברוך הוא אלא אותו היום בלבד", אהא, על ברייתא אחרת.

דתניא, רבי יוסי אומר: לעתיד לבוא באין עובדי כוכבים, ומתגיירין.

וטרם שרבי יוסי גומר דבריו, מקשינן: ומי מקבלינן מינייהו? האם נקבל מהם גרים

אדמתן וידם תקיפה ורשאים לקבל גרים משאר אומות —

אין מקבלין את הגר על פי דבריו מיד. אלא, מדקדיקין בו ובודקין אחריו, שמא בשביל שררה שרואה לנו — הוא עושה, או שהוא מתפחד לאיזה דבר, או לאיזו סבה.

ואם מצינו לבו מכוון — מודיעין אותו עול מצות, ואם קבלו מאהבה מקבלין אותו.

וזה לשון המאירי: "אף על פי שאמרו: המצטער פטור מן הסוכה — אין ראוי לאדם לצאת ממנה דרך הדיוטות, ודרך מי שאינו מקיים את המצוה. אלא, יוצא ממנה בהכרח, ובדרך שכל הרואהו כשהוא יוצא יהא מכיר בו שהוא מוכרח על כך".

14. זה לשון המאירי: בזמן שישראל שרויין על

ישראל לכבשה לעתיד לבוא אחרי שיתיישבו ישראל על אדמתם (15) —

שנאמר [שם] "יושב בשמים ישחק, ה' ילעג למו".

אומר [גירסת הרש"ש: אומרים, כלומר הגרים הגרורים] להם, לגוג ומגוג: על מה באתם?

ועל מאמר זה של רבי יוסי, אמר רבי יצחק: אין לו להקדוש ברוך הוא שחוק, אלא אותו היום בלבד.

אומרים לו [גירסת הרש"ש: להם] גוג ומגוג: על ה' ועל משיחו, ללחום נגדם!

ומקשה הגמרא על רבי יצחק, שאמר אין לו להקב"ה שחוק —

איני, והלא אין הדבר כן —

שנאמר [שם]: "למה רגשו גוים, ולאומים יהנו ריק, יתיצבו מלכי ארץ, ורוזנים נוסדו יחד, על ה' ועל משיחו".

והא אמר רב יהודה אמר רב: שתיים עשרה שעות הוי היום, ומהם שלש שעות הראשונות — הקדוש ברוך הוא יושב, כביכול, ועוסק בתורה.

וכשהגרים הגרורים רואים זאת, חושבים שגוג ומגוג ינצחו את בני ישראל, עוזבים את עם ישראל, ומתחרטים על גירותם, וכל אחד מנתק מצוותו, וחולץ.

שלש שעות השניות — הקב"ה יושב על כסא הדין ודן את כל העולם כולו. (17)

שנאמר [שם]: "ננתקה את מוסרותימו, ונשליכה ממנו עבותימו" — והם המצוות, שרק זה עתה התחילו לקיים. (16)

כיון שרואה שנתחייב העולם כלייה — עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים. (18).

והקדוש ברוך הוא יושב ומשחק על שטותם,

שלש שעות השלישיות — יושב וזן קוצב

ומתוך דבר זה, לא קבלו בית דין הגדול גרים כל ימי דוד ושלמה, שהיו חוששין להם בימי דוד, שמא מפחד מלחמותיו היו מתגירין, ובימי שלמה, שמא בשביל הכבוד והשררה שהיה לישראל בימיו.

15. כן כתב רש"י שם בספר יחזקאל. וכן כתב הרמב"ם [פרק י"ב מהלכות מלכים הלכה ב].

ומכל מקום, הרבה נתגירו מאליהם על ידי בית דין הדיוטות, והם שאמרו עליהם "גרים גרורים", והיו בית דין הגדול מחזיקין אותם בגרים מכל מקום. אלא, שלא היו מקרבין אותם כל כך, עד שיהו רואים מה סופם. ועל אלו אמרו "קשין גרים לישראל כספחת",

16. התוס' מביאים תלמוד ירושלמי, שה"מוסרות" הם התפילין, וה"עבות" הם הציצית.

ואף לימות המשיח אין מקבלין אותם בבית דין הגדול, אלא אחר דקדוק גדול וברור הכוונה.

17. לפי רבי יוסי, הסובר שאדם נידון בכל יום. רש"י

18. כתב התורת חיים הטעם שהקב"ה חוזר ויושב על כסא הדין, ואינו יושב מיד על כסא

אמר ליה רב אחא לרב נחמן בר יצחק: הרי מיום שחרב בית המקדש, אין שחוק להקדוש ברוך הוא —

וטרם שמסיים שאלתו, דנה הגמרא:

ומנלן מנין לנו, דליכא שחוק לפני הקב"ה, מיום שחרב בית המקדש —

אילימא אם נאמר ממקרא דכתיב [ישעיה כב]: הנביא ישעיה בנבואתו על חורבן בית המקדש אומר: "ויקרא ה' אלהים צבאות ביום החוא לבכי ולמספד ולקרחא ולחגור שק", ומכאן נמצאת למד שאין שחוק לפני הקב"ה מיום חורבן בית המקדש —

אין ממקרא זה ראייה, כי —

דלמא הלא יתכן, שרק החוא יומא ביום ההוא, יום חורבן בית המקדש, קרא הקב"ה לבכי ולמספד, ותו לא, ואחרי כן אין עוד

להם את מקורות פרנסתן את כל העולם כולו, מקרני ראמים [חיה גדולה] עד ביצי כינים [מין שרץ קטן מאוד]. כלומר, מגדול ועד קטן.

שלש שעות רביעיות — יושב ומשחק עם לויתן, שנאמר [תהלים קד]: "לויתן זה יצרת לשחק בו".⁽¹⁹⁾

הרי שהקב"ה שוחק כל יום?

ומתרינין: אמר רב נחמן בר יצחק: עם בריותיו, הלויתן, הקב"ה משחק. ואילו על בריותיו, על עבירותיהן של בריותיו אינו משחק אלא אותו היום בלבד.⁽²⁰⁾

רב נחמן בר יצחק תירץ, שהקב"ה משחק עם בריותיו, ושואלו רב אחא, שאכן כך הוא בזמן שבית המקדש קיים ויש שחוק לפניו, אבל מיום שחרב בית המקדש, ואין שחוק לפניו — מה עושה הקב"ה בשלש שעות הרביעיות במקום משחקו עם הלויתן.

פירוש: ששמח עם בריית לויתן, שהוא בריה נאה ומשובחת. והוא הדין ששמח עם שור הבר ועם כל הבריות, כדאמר כאן: עם בריותיו משחק.

אבל "על" בריותיו, דהיינו, על עבירות שעושיין בריותיו — אינו משחק. לפי שהוא צער לפניו יתברך, שעל ידי כן חייבין כליה. והוא יתברך מצטער במפלתן של רשעים קודם זמנן, כי לא לתוהו בראה — לשבת יצרה.

אבל באותו היום, היינו, לעתיד לבוא, שכבר הגיע קצן וזמנן של רשעים להעבירן מן העולם, לכך הוא יתברך משחק אז עליהם על אבדן, כיון שכבר הגיע הזמן שקבע עליהן להיות קיימין — שוב אין מצטער באבדן.

הרחמים, הוא משום שהצדיקים והחסידים היכולים להתקיים במדת הדין, המה נידונין במדת הדין.

19. ענין זה הוא אחד מהדברים הנעלמים שסתמו חכמינו זכרונם לברכה בדברי אגדה, ועיין במהר"ל בספרו באר הגולה [באר רביעי, עמוד טט], ובבן יהודע כאן.

20. כתב התורת חיים, וזה לשונו: "הטעם פשוט, דעם בריותיו משחק, לפי שהוא שמחה לפניו יתברך על שברא בריות טובות בעולמו כמו שכתוב "ישמח ה' במעשיו". וזהו שאמר: יושב ושוחק "עם" לויתן.

בכי ומספד לפניו?

עולמם.

אלא, שמא תאמר שנלמדנו ממקרא זה, (21) **דכתיב** [תהלים קלז] שאמרו בני ישראל בגלותם לבבל: "איך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר? אם אשכחך ירושלים — תשכח ימיני! תדבק לשוני לחכי — אם לא אזכרכי!

הרי גם ממקרא זה אין ראייה, כי —

דלמא, הלא יתכן, שרק שכחה הוא דליכא, שירושלים אינה נשכחת, אבל שחוק, מיהא, איכא יש לפניו?

אלא נלמד מהכא ממקרא זה [ישעיה מב] שהקב"ה אומר "החשיתי מעולם, אחריש [זה ימים רבים החשיתי ושתקתי על חורבן בית המקדש], אתאפק [אתחזק לכבוש כעסין]". הרי שהקב"ה כועס ושותק על חורבן בית המקדש, ובודאי שאינו שוחק.

ומעתה, כשאנו משחק עם לויתן, שואל רב אחא, בשלש שעות רביעיות — מאי עביד?

ומסקינן: יושב ומלמד תינוקות של בית רבן את התורה. כלומר, את נשמות בני ישראל שמתו כשהם קטנים, ולא הספיקו ללמוד תורה בעולם הזה.

שנאמר [שם כח]: "את מי יורה דעה, ואת מי יבין שמועה? — גמולי מחלב, עתיקי משדים" —

ודרשינן: למי יורה הקב"ה דעה, ולמי יבין שמועה? — לגמולי מחלב, שנגמלו מחלב אמם, והיינו, שמתו כשהם קטנים, ולעתיקי משדים, שנעתקו משדי אמם, וסולקו לבית

ודנה הגמרא: ומעיקרא, מקודם לכן, בעת שבית המקדש קיים, מאן הוה מיגמר להו, מי לימד אותם תורה, הרי הקב"ה יושב אז ומשחק עם בריותיו?

איבעית אימא, מיטטרון [ששמו כשם רבן].

ואיבעית אימא, הא והא עביד. הקב"ה עושה שניהם, גם מלמד תינוקות וגם משחק עם בריותיו.

ודנה הגמרא: עד כאן למדנו במה עוסק הקב"ה בשעות היום, אבל בלילה, בשעות הלילה, מאי עביד?

איבעית אימא, עוסק בלילה מעין ימא כמו שעוסק ביום. והלילה גם מחולק לארבעה, כל אחד שלש שעות.

ואיבעית אימא, הקב"ה רוכב בלילה על כרוכ קל שלו, ושט בשמונה עשר אלף עולמות —

שנאמר [תהלים סח]: "רכב אלהים רבותיים — אלפי שנאן". ודרשינן, אל תקרי "שנאן" — אלא "שאינן". כלומר, הריבותיים חסירים אלפיים, שהם שמונה עשר אלף.

ואיבעית אימא: הקב"ה יושב בלילה ושומע שירה מפיו חיות הקודש —

שנאמר [תהלים מב]: "יומם יצוה ה' חסדו — ובלילה שירו עמי". ודרשינן, "יומם" יצוה ה' חסדו, דהיינו שדן את העולם וזן את הבריות ומלמד תורה לתינוקות של בית

21. הקשו התוס': הרי מזמור זה אומרים בני ישראל, ולא הקב"ה?

שירו עמי". ודרשינן, מה טעם יומם יצוה ה' חסדו, והוא חוט של חסד? — משום דבלילה שירו שיר התורה הוא עמי.

איכא דאמרי, יש מי שמסר שמועה זו בנוסח אחר:

אמר ריש לקיש: כל העוסק בתורה בעולם הזה, הדומה ללילה, הקדוש ברוך הוא מושך עליו חוט של חסד בעולם הבא, הדומה ליום. שנאמר "יומם יצוה ה' חסדו, ובלילה שירו עמי".⁽²⁵⁾

והגמרא מביאה עוד מאמר בחשיבות לימוד התורה, ובגנות המפסיקים בלימודה.

אמר רב יהודה אמר שמואל: מאי, מה הוא הביאור בהא דכתיב [חבקוק א] "ותעשה אדם כדגני הים, כרמש לא מושל בו" —

למה נמשלו בני אדם כדגני הים?

לומר לך: מה דגים שבים, כיון שעולין ליבשה — מיד מתים, אף בני אדם, כיון שפורשין מדברי תורה ומן המצוות — מיד

רבן, ואילו בלילה, "שירו" של הקב"ה מן החיות, "עמי", עם דוד המלך, שהיה עוסק כל הלילה בשירות ותשבחות, ובתורה.

ומענין לענין מביאה הגמרא מאמר של רבי לוי:⁽²²⁾

אמר רב לוי: כל הפוסק המפסיק מדברי תורה, ועוסק בדברי שיחה בטלה — מאכילין לו גחלי רתמים⁽²³⁾ [מין עץ שגחלתו חמה מאוד] —

שנאמר [איוב ל] "הקוטפים מלוח עלי שיח, ושורש רתמים להמם". ודרשינן, "הקוטפים מלוח", המסיר עצמו מהעיסוק בדברי תורה, שהם "דברים לחלוחים" [דברים של טעם, המשמחים את הלב], "עלי שיח", כדי לשוחח דברים בטלים — "שורש רתמים לחמם", הלחם שלהם יהיה שורש רתמים.

אמר ריש לקיש: כל העוסק בתורה בלילה, הקדוש ברוך הוא מושך עליו חוט של חסד, נותן חינו בעיני הבריות, ביום.⁽²⁴⁾

שנאמר [שם], "יומם יצוה ה' חסדו, ובלילה

"גחלי רתמים", לכן אמר רבי לוי "גחלי רתמים".

24. ומבאר המהרש"א: לפי שמדרך המנוד שינה בלילה — שיהא פניו זועפות ביום. לכן אמר בעוסק בתורה ומנוד שינתו בלילה — הקב"ה מושך עליו חוט של חסד, שהוא הארת פנים ביום, כי היום הוא ממדת החסד.

וזה לשון המאירי: "כל העוסק בתורה בלילה — הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום בשעה שהבריות שואלות אותו ומשיב כהוגן".

25. גירסת ה"עין יעקב": מה טעם יומם יצוה

והמהרש"א מתרץ: הגמרא דייקה כך מפני שכל המזמור נאמר בלשון רבים, "שם ישבנו גם בכינו", ורק מהפסוק "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני", הנאמר בלשון יחיד, משמע שהם דברי הקב"ה.

22. בנוסח הגמרא ב"עין יעקב" מובא מאמר זה אחרי שני מאמרי ריש לקיש הבאים.

23. כתב המהרש"א: אף על פי שבמקרא ששמנו דורש רבי לוי נאמר "שורש רתמים" — אבל היות והוא מפסיק מלמודו ועוסק בשיחה בטלה ויבוא לדבר לשון הרע, והעונש עליה הוא

מתים. (26)

עקש, שומר נפשו ירחק מהם", הרי שאפשר להתרחק מהן.

וזה פירוש מאמר רב יהודה אמר שמואל: בני אדם כיון שקדרה עליהם חמה, והיו יכולים להישמר מכך, ולא נשמרו — מיד מתים.

ואיבעית אימא, לעולם הבא, פירושו כדרכי שמעון בן לקיש.

דאמר רבי שמעון בן לקיש: אין גיהנם לעתיד לבוא, אין הרשעים נידונין בגיהנם, אלא בדין הזה: הקדוש ברוך הוא מוציא חמה מנרתיקה [משל הוא, כאילו יש לשמש נרתיק, וביום לוחט מוציאה הקב"ה מנרתיקה], ומקדיר, עושה את חום השמש חזק מאוד. רשעים — נידונין בה בשמש, ואילו צדיקים מתרפאין בה (27) —

ורבי שמעון בן לקיש מבאר: רשעים נידונין בה, דכתיב [מלאכי ג] "כי הנה היום בא בוער כתנור, והיו כל זדים וכל עושה רשעה קש, וליהט אותם היום הבא, אמר ה' צבאות, אשר לא יעזוב להם שורש וענף" — ודרשינן: "היום הבא" — השמש הבאה, תלהט אותם, ולא יעזוב להם לא שורש בעולם הזה, ולא ענף לעולם הבא.

דבר אחר: למה נמשלו בני אדם כדגי הים? לומר לך: מה דגים שבים, כיון שקדרה עליהם חמה חום השמש — מיד מתים, כך בני אדם, כיון שקדרה עליהם חמה — מיד מתים.

והביאור:

איבעית אימא, אם תרצה, תפרש מאמר זה, שמתים מיתה טבעית בעולם הזה, ואיבעית אימא, לעולם הבא.

והגמרא מפרשת:

איבעית אימא, בעולם הזה, כמו דאמר רבי חנינא —

דאמר רבי חנינא: הכל, כל המאורעות, מיחושים ומכאובים הבאים לאדם, הם בידי שמים, על ידי גזירה מן השמים, ואין אדם יכול להרחיק נפשו מהם — חוץ מצננים פחים קור וחום, דהיינו מחלות הבאות על ידי הצטננות והתחממות יתירה, שדבר זה מביא האדם על נפשו, והיה יכול להישמר מהן.

שנאמר [משלי כב]: "צננים פחים בדרך

ה' חסדו? משום דבלילה שירו עמי.

26. כלומר, מיתה רוחנית, דאף רשעים בחייהם קרויים מתים. עיון יעקב.

27. כתב המהרש"א: הדמיון לחמה הוא, כי החמה בטבעה היא חמה, אבל, לפי טבע המקבל המשתנה, תשתנה פעולתה. כי המלח נקרש,

והשעוה נמס, כן הוא "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב", ולא תשתנה פעולתו יתברך, כי אם לפי המקבל, רשעים נידונין בה, וצדיקים מתרפאין בה.

והביאה הגמרא מקרא "הנה היום בא בוער כתנור", כי התנור הזה, עיקר פעולתו לטובת האדם לאפות בו לחם, אבל לפי טבע המקבל. כגון הקש, מתלהב בו במהרה. כן הענין בזדים